

УДК 821.161.2“18/19”.091І.Франко.003.1

ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА (СПРОБА СИСТЕМНО-ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ)

Володимир Студінський

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Проспект перемоги 54, Київ 03680, Україна*

Висвітлено актуальні економічні питання, гострі соціально-економічні проблеми, господарську динаміку та трансформації, які достатньо широко представлені у творчій спадщині Івана Франка.

Ключові слова: економіка, розвиток господарства, ринок, ринкові відносини, капітал, ресурси, фактори виробництва.

Іван Якович Франко є непересічною особистістю, яка стала брендовою фігурою у вітчизняній історії. Широта його літературних і наукових поглядів вражає сучасників своєю безмежністю і розмаїттям. Він писав оповідання, повісті, романи, казки, драми, комедії, а також фундаментальні наукові дослідження з історії, мовознавства, етнографії, релігієзнавства та економіки. Бібліографічний довідник його творів містить понад чотири тисячі найменувань.

Однією з важливих складових у творчості Великого Каменяра є висвітлення актуальних економічних питань, гострих соціально-економічних проблем, господарської динаміки та трансформації. Причому цей аспект притаманний не лише суто економічним дослідженням, а й художнім творам, в тому числі поезії. Це пояснюють насамперед тим, що Іван Франко у своїй творчості намагався відобразити об'єктивну реальність, не прикрашати буття, не “заокруглювати” проблему, а відтворювати сміливо і не прикрашено. Саме з цього приводу письменник у полеміці з львівським редактором В. Барвінським якось зазначив: “В умовах різного виховання, традицій, оточення, і послідовність, і причинність, і закономірність поведінки різних людей різних класів бувають відмінні. Відобразити ці відмінності людської логіки та психології для мене найбільш приваблива справа” [14, с. 37].

Ці слова не втратили актуальності й у нинішній час, оскільки Україна переживає складні процеси становлення ринкових стосунків, накопичення капіталів, трансформації відносин власності, взаємовідносин у площині роботодавць-працівник, де вже закладені суспільні суперечності психологічної адаптації особистості до реалій життя та визначеності України як держави у світовому економічному просторі. З іншого боку, твори Івана Франка дають змогу зрозуміти нинішні суспільно-економічні явища та процеси в системі історичної динаміки та перспективи.

Іван Франко як письменник є одним із найбільш досліджуваних вітчизняними вченими. Звичайно, що тут віддається перевага його літературній творчості, але не випадає з поля зору й економічний аспект.

Найглибше проблематику економічних шукань Івана Франка вивчали Д. Вірник та Є.А. Голубовська. Зокрема вони розглядають проблему використання політекономічних категорій та понять у працях видатного письменника [2]. Львів-

ський вчений С. Злупко теж комплексно дослідив економічну спадщину творчості І. Франка. Одним із аспектів такого вивчення є погляди Каменяра на статистику як науку, її практичне застосування та соціально-економічну функцію [3]. Л. Корнійчук розглянув творчість видатного українського мислителя в контексті історичного розвитку економічної думки в Україні. Зокрема зазначено, що тематика економічних досліджень І. Франка надзвичайно широка, де висвітлюється економіка Галичини, становище селянства й робітничого класу, питання політекономії. І тут “ідеться не про вкраплення ним економічних питань у різні праці, листи, а про спеціально економічні праці. У 50-томному виданні творів І. Франка його економічні праці займають дві книги” [4, с. 287].

В розрізі становлення Івана Франка як особисті питання формування його економічних поглядів розглядаються в біографічних дослідженнях Л. Хінкулова [14], а також І. Басса та А. Каспрука. Зокрема, останні зазначають, що “в силу історичних та економічних умов Галичини Франко не зміг піднятися до засвоєння марксистського вчення в цілому, у соціологічних працях припускався серйозних помилок” [1, с. 4]. Такий ідеологічний підхід в цілому був характерним для наукової школи. І тому актуальним завданням сьогодення є створення комплексних біографічних досліджень І. Франка.

Отже стаття має на меті пов’язати економічні погляди, шукання Івана Франка в наукових дослідженнях з його безпосередньою літературною творчістю. Адже провідним моментом в економічних шуканнях І. Франка є вивчення формування і динаміки розвитку ринкових відносин.

Ринок є не лише віддзеркаленням усіх суспільних проблем, а насамперед середовищем, яке формує клімат у суспільстві і в межах якого відтворюється та панують відносини як на рівні виробництва, так і міжособистісних стосунків. Власне ринок є одним із тих феноменів, який зумовлює складну систему господарювання, в якій тісно взаємодіють ринкові закономірності, численні регулюючі інститути (насамперед державні) і масова свідомість. До таких загальних вражень можна дійти, заглибившись у творчість Івана Франка, де показана вся складність, неоднорідність і невизначеність життєвого буття в різних його вимірах.

Цілком закономірним і логічним є те, що І. Франко систему ринкових відносин починав розглядати через призму класових суперечностей. Це зумовлено тим, що у 70-90-ті роки ХІХ ст. Україна, зокрема Галичина, переживала період промислового піднесення. В цьому аспекті на суспільну арену виходили два класи – роботодавець (капіталіст) та найманий працівник (пролетар). Перебуваючи під значним (але не остаточним) впливом марксизму, письменник аналізує стан найманого працівника, фокусуючи його через суть поняття додаткової вартості та трудової теорії вартості. Зокрема, він підтверджує думку К. Маркса, що суперечність між роботодавцями та робітниками – в самій системі капіталізму, оскільки відносини у процесі виробництва формуються на площині егоїзму. Робітник бажає якнайдорожче продати себе, тобто робочу силу, а капіталіст прагне отримати найбільший прибуток за рахунок вищого ступеня експлуатації. Так, І. Франко у статті “Що нас єднає, а що розділяє?” зазначає, що “зараз усе тримається на егоїзмі, отже він мусив кожного формувати у цьому напрямі, подібно як стрімка ріка торує собі річище в напрямі своєї течії. Ця людська риса, вироб-

лялась протягом довгих років життя і досвіду...” [7, с. 15]. Подібна думка висловлюється і у програмному творі “*Voas constrictor*”: “Герман Гольдкремер ніколи й не думав про те, що старався аналізувати побудки свого поступування, а коли не раз бідні, скривджені ріпниці з нужденними, замурзаними лицами, в лахах, просяклих кип’ячкою, плакали перед ним, допоминаючись повної плати, він спливав, відвертався і казав слугі вигнати їх за двері” [12, с. 11].

Саме суперечності класових інтересів в економічній сфері переносились і на інші суспільні конфлікти. Така думка чітко простежується у творчості І. Франка, де розглядається так зване “єврейське питання”. Зокрема, у працях “Семітизм і антисемітизм в Галичині”, “Жидівська держава”, “Мої знайомі жиди” він зазначає, що єврейство захопило провідні позиції в економіці краю, прагне не допустити до цієї сфери представників інших національностей, виступає одним із чинників експлуатації простих галичан, і це впливає на загальне погіршення між-етнічних стосунків. З цього приводу І. Франко говорить: “Такі факти, як нечесна конкуренція індивідуальна, не перебирання в способах, аби лише вели до цілі, і скрите, але вільне ділання організацій, що лучать економічні інтереси з віросповідними, ті факти занадто відомі всім і зробилися джерелом незадоволення нежидівської людської, а вразі дальшого їх зросту грозять не обчисленими небезпеками для краю і для самих жидів” [13, с. 10]. Подальший перебіг історичних подій продемонстрував правоту Франкових передбачень.

Цікавою є думка І. Франка, яка висловлена, ніби мимохідь, щодо ціни людини у процесі виробництва. Зокрема, у статті “Зарібки і життя львівського земцера” він пише про те, що застосування машинного виробництва знизило ціну людини, оскільки механізми замінили її саму [7, с. 7]. Тому у статті “Про працю” письменник приходиться до висновку, що заробітна плата робітника “ніколи не підіймається понад суму, конче потрібну для утримання робітника та його сім’ї, але ніколи й не падає значно нижче цієї суми, тобто, інакше кажучи ціна праці дорівнює коштам її відтворення” [7, с. 69]. З іншого боку І. Франко піддає глибокому аналізу як в науково-публіцистичних, так і в художніх творах, умови організації праці на виробництві. З огляду на це він робить висновок, що саме погані умови організації праці негативно впливають на виробничі показники та продуктивність праці окремого робітника. Праця ж, своєю чергою, є унікальним товаром на ринку, від якого зрештою залежить і добробут роботодавця.

Як слушно зазначає І. Франко у “Народній програмі”, що лише “продукція є джерелом доходів поодиноких людей і цілих народів. Сама природа майже нічого не дає чоловікові готового до вжитку, все він мусить приготувати собі своєю працею” [8, с. 522]. А у поемі “*Ex nihilo*” він промовисто засвідчує, що волю і простір “заповнювати треба трудом” [10, с. 251]. Тому роль праці, а особливо її інтелектуальної складової, у процесі суспільного виробництва є унікальною та визначальною. Важливим елементом тут слугує поєднання двох факторів виробництва – праці і капіталу. У “Парцеляції більшої земельної власності” з приводу розвитку аграрного сектора І. Франко пише: “Для того, щоб виключно рільничі господарства перетворити на рільничо-промислові, потрібний капітал фахового знання і капітал готівкою” [8, с. 38]. Проте, як не песимістично це звучить, письменник в інших творах доходить висновку, що в епоху первісного нагрона-

дження капіталу “про стан освіти і моралі за таких обставин буде дозволено по-мовчати” [7, с. 64]. Подібне твердження не втратило свого актуального змісту і в період трансформації національної економіки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Питання відносин власності, особливо в аграрному секторі, є лейтмотивом зокрема багатьох творів І. Франка як одні з найболючіших проблем у суспільстві. Так, у статті “Земельна власність у Галичині” зазначено, що все починає “сю справу від “грунту”, себто від земельної власності, яка будь-що-будь являється досі головною віссю, довкола котрої обертаються всі наші крайові відносини” [7, с. 546]. Навіть у казці “Лис Микита” І. Франко згадує про цю “вісь” власності та претензій на землю:

Сей рогами звідси пхає,
Той в противний бік штовхає,
Щоб посунути межу [10, с. 266].

Земля, на думку І. Франка, як природний ресурс і як один із факторів виробництва повинен використовуватись в інтересах всього суспільства. Зокрема він зазначає, що “треба звернути увагу на те, що реформа відносин власності мусить вестись в ім’я інтересів загальнонародних. Реформа, розпочата в ім’я яких-небудь особливих, класових інтересів не досягне мети і замість помочі принесе шкоду... Земля повинна служити тривкою та невід’ємною підставою для дальшого розвитку народу на полі промисловим, торговельним та інтелектуальним. Тільки такий розвій, що йтиме від ґрунту, буде здоровий і не сполучений ні чією кривдою” [7, с. 570]. Загальні інтереси суспільства в сфері відносин власності, як сказано у “Захарі Беркуті”, повинні виробляти “силу, сміливість і промисловість народу” та бути “підставою й пружиною його сильного, свобідного громадського ладу” [6, с. 23].

Перевага не державницьких, а приватно-егоїстичних та класово-корпоративних інтересів у сфері відносин власності на землі безперечно сприяє збагаченню одних і збіднінню інших верств населення. Класову диференціацію селянства висвітлює І. Франко у художніх творах “Гутак”, “Сам собі винен”, “Микитичів дуб”, “Рябина” та ін. У цих творах розкрито різний ступінь проникнення капіталістичних відносин у сільське життя галичан [5, с. 96–97]. В оповіданні “Ліси і пасовиська” І. Франко наводить на думку, що право власності імущих класів захищається всією правовою та судовою системою держави, а це зрештою є характерною ознакою класового розшарування суспільства. У статті “Злидні Галичини в цифрах” письменник зазначає, що суть “питання, коли його розглядати з економічної точки зору, зводиться до того, що число людей, матеріально незалежних у нас нечувано обмежене” [8, с. 29]. Адже лише економічно вільна й матеріально забезпечена людина зокрема може бути гарантом демократичного суспільства в цілому. “Економічне безсилля, – пише І. Франко, – тягне за собою безсилля політичне. Тільки наше крайове самоврядування потребує близько 3000 свідомих і незалежних громадян, а ми їх тому не маємо, що крім того не маємо загону, який би стоячи за ним творив контрольну громадську думку – то й не дивно, що все наше самоврядування стає набагато кращим за коштовну, але безрезультатну комедію” [8, с. 29].

До честі І. Франка, він не обстоює загальне усупільнення власності та підприємницьких інтересів. Він говорить про те, що особисті інтереси громадян по-

винні збігатися і підпорядковуватися інтересам громади, держави та нації. З огляду на це І. Франко у працях “Соціалізм і соціал-демократизм” та “До історії соціалістичного руху” досить критично ставиться до ідей марксизму у цьому питанні [10, с. 373–374, с. 423]. А у своїй “Народній програмі” він цілком слушно зазначає, що “весь народ буде заможний тоді, коли кожний член його буде заможний” [8, с. 522–523].

Регуляторна політика держави в економічній сфері грає роль важеля розвитку всієї адміністративної системи. Саме від ефективності такої діяльності залежить і ефективність національної економічної системи. З приводу цього І. Франко у статті “Народна програма” зазначає, що “господарство – се ґрунт народного життя, отже й ґрунт народної політики”. Вся державна машина управління повинна спрямовувати свою діяльність для створення нормальних умов щодо розвитку господарської сфери. Звичайно, як пише І. Франко, “ніяка громадська, крайова ані урядова постанова, ніякий параграф хліба не спече ані чобіт не више, се так. Але малесенький параграф хліба може зробити чоловікові неможливим печи хліб або шити чоботи” [8, с. 531]. З приводу цього в оповіданні “Домашній промисл” письменник змалював картину здійснення політики регулювання домашніми промислами на селі у приватницьких корисливих інтересах, що призвело до масового банкрутства дрібнотоварних виробників [10, с. 165–173].

Саме у неможливості зайняти велику частину працездатного населення краю продуктивною працею вбачає І. Франко причини еміграції галичан до інших земель. У статті “Загроза еміграції” він пише: “Щоб там не говорилося про економічний поступ, не треба забувати, що поступ цей дуже загострює суспільні контрасти, що поруч з заможнішими класами або індивідами створює більшу або меншу масу людей пропавших, підупалих... Доки не ліквідовані причини еміграції, доти треба рахуватись з її можливістю” [8, с. 431].

Проте в самих еміграційних процесах І. Франко вбачає дві сторони питання. Перша – негативна, пов’язана з виїздом робочої сили за кордон. Друга – позитивна, бо “еміграція майже завжди є доказом пробудження енергії і заповзятливості народу та більшої расової життєвості... Треба тільки подбати, що ті, хто тимчасово емігрують, не забували про свою батьківщину” [8, с. 44]. В актуальності і значимості цих Франкових спостережень не доводиться сумніватись і в наш час.

У багатогранній науковій та публіцистичній спадщині І. Франка значне місце належить статистиці. Письменник досить глибоко і всебічно вивчає статистичні дані, аналізує їх та використовує у написанні творів різного напрямку та жанру. “Вся вартість статистичних виводів, – зазначає І. Франко у статті “Статистика яко метода і яко наука”, – залежить в першій лінії од правдивості первісних даних статистичних” [7, с. 251]. Саме правильність аналізу, неупередженість фактів дає повну і об’єктивну картину господарського стану та перспектив розвитку як окремих виробництв, так і всієї загальнодержавної економічної, політичної та соціальної машини. Тут варто зазначити, що І. Франкові вдавалось правдиво вимальовувати цю картину життя суспільства та знаходити шляхи поліпшення його функціонування.

Отже, достатньо глибоко і широко вивчаючи економічний вектор розвитку суспільних і міжособистісних відносин, Іван Франко не лише проводив свої

наукові переконання і здобутки через низку художніх, публіцистичних творів та наукових праць. Він зумів гармонійно поєднати в економічній складовій своєї великої творчої спадщини широке коло соціальних проблем, які породжувались саме в господарській та політичній системі держави, а також визначити можливе вирішення суспільних та особистих неузгодженостей, невизначеностей і трагедій.

1. *Басс І.І., Каспрук А.А.* Іван Франко: життєвий та творчий шлях. К., 1983. 455 с.
2. *Вірник Д.Ф., Голубовська Є.А.* Економічні погляди І.Я.Франка. К., 1956.
3. *Злупко С.М.* Іван Франко – економіст. Львів: МП “Слово”, 1992. 208 с.
4. *Корнійчук Л.Я.* Історія економічної думки. Навч. посібн. К.: КНЕУ, 2004. 432 с.
5. *Кравець М.М.* Іван Франко – історик України. Львів, 1971. 203 с.
6. *Франко І.* Захар Беркут. К.: Держлітвидав, 1954. 158 с.
7. *Франко І.* Збір. тв.: У 50 т. К.: Наук. думка, 1984. Т. 44. Кн. 1. 695 с.
8. *Франко І.* Збір. тв.: У 50 т. К.: Наук. думка, 1985. Т. 44. Кн. 2. 768 с.
9. *Франко І.* Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50 томах. Львів: Каменяр, 2002. 432 с.
10. *Франко І.* Твори у двох томах. К.: Дніпро, 1981. Т. 1. 534 с.
11. *Франко І.* Твори у двох томах. К.: Дніпро, 1981. Т. 2. 496 с.
12. *Франко І.* *Voas constrictor.* Борислав сміється. К.: Держлітвидав, 1955. 356 с.
13. *Франко І.* *Zur judenfrage* (до юдейського питання). К.: МАУП, 2002. 40 с.
14. *Хинкулов Л.* Франко. М.: Молодая гвардия, 1961. 192 с.

ECONOMICAL ASPECT OF IVAN FRANKO'S CREATION (AN ATTEMPT AT SYSTEMIC AND COMPARATIVE ANALYSIS)

Volodymyr Studynskyi

*Vadym Hetman Kyiv National Economic University
Peremohy ave., 54/1, Kyiv 03680, Ukraine*

The article highlights topical economic issues, burning social and economic problems and aspects of dynamics and transformation of economy that are quite substantially presented in Ivan Franko's creative legacy.

Key words: economics, development of economy, market, market relations, capital, resources, factors of manufacturing.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ТВОРЧЕСТВА ИВАНА ФРАНКО (ПОПЫТКА СИСТЕМНО-СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА)

Володымыр Студинский

*Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
Проспект победы 54/1, Киев 03680, Украина*

Статья посвящена освещению актуальных экономических вопросов, острых социально-экономических проблем, хозяйственной динамики и трансформации, которые достаточно широко представлены в творческом наследии Ивана Франко.

Ключевые слова: экономика, развитие хозяйства, рынок, рыночные отношения, капитал, ресурсы, факторы производства.

Стаття надійшла до редколегії 06.04.2009
Прийнята до друку 20.10.2009